

ΜΑΓΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΒΟΛΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΡΩΜΗ

Σπύρος Ν. Τρωιάνος

Καθηγητής Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Στη Ρώμη είχε εγκληματικοποιηθεί η μαγεία από πολύ ενωρίς, με επίκεντρο δύο κυρίως πράξεις: την άσκηση λατρείας μη ανεκτής από την έννομη τάξη, και την οποιαδήποτε σχέση με δηλητηριώδεις ουσίες, γιατί η θανάσιμη δράση ή οι άλλες επιβλαβείς συνέπειες αυτών των τελευταίων αποδίδονταν στην ενέργεια υπερφυσικών δυνάμεων. Αυτό είναι η αιτία, για την οποία πολύ γρήγορα η λέξη “φαρμακός” έγινε συνώνυμη του “μάγος”.

Από τον Πανδέκτη προκύπτει ότι ο Κορνήλιος νόμος περί φονέων προέβλεπε και τις δύο αυτές κατηγορίες πράξεων. Έτσι, τιμωρούνταν, σύμφωνα με το νόμο αυτό, τόσο όσοι χορηγούσαν σε άλλον δηλητήριο, με την πρόθεση να τον θανατώσουν, όσο και όσοι τελούσαν “κακές θυσίες”. Εξυπακούεται βέβαια, ότι το προστατευόμενο έννομο αγαθό στην περίπτωση αυτή ήταν η ανθρώπινη ζωή. Επομένως οι παραπάνω διατάξεις απέβλεπαν κατά κύριο λόγο στην πρόσπιση αυτού του αγαθού, και εμμέσως μόνο στρέφονταν κατά της μαγείας. Η δίωξη ωστόσο της μαγείας ήταν συνδεδεμένη με το νόμο αυτό, όπως προκύπτει από τη συνοπτική διατύπωση όλης της νομοθεσίας στις ιουστινιάνειες *Εισηγήσεις*.

Η επικοινωνία με υπερφυσικές δυνάμεις και η επίκλησή τους, εφόσον δεν επρόκειτο για τις επιστήμες λατρευόμενες θεότητες, δεν είχε τη “νομμοποίηση” της θρησκείας, και όσοι επιδίδονταν σε τέτοιου είδους προσεγγίσεις παραβίαζαν τα όρια της “κανονικότητας” που ήσαν ανεκτά από την έννομη τάξη.

Στην ελληνική φιλοσοφική σκέψη, αν ληφθεί υπόψη όλη η ιστορική της εξέλιξη, ο όρος “δαίμων” είχε μάλλον ρευστό περιεχόμενο και δεν συνεπαγόταν άνευ ετέρου την ένταξή του στο χώρο των κακών πνευμάτων.

Η Παλαιά Διαθήκη δεν περιέχει συστηματική δαιμονολογία, γιατί ο μονοθεϊστικός χαρακτήρας της ιουδαϊκής θρησκείας δεν επέτρεπε την αποδοχή της υπάρξεως κάποιων ενδιαιεσμών όντων σε περισσότερο ή λιγότερο θεϊκό επίπεδο. Πάντως συναντάμε στην Παλαιά Διαθήκη ίχνη ανατολικής προελεύσεως δαιμόνων, με τους οποίους ήλθε κάποια σε επαφή ο ιουδαϊκός κόσμος. Στο εβραϊκό κείμενο εμφανίζονται υπό διάφορα ονόματα (που στη μετάφραση των Εβδομήκοντα αποδίδονται περιφραστικώς) και παριστάνονται υπό ποικίλες μορφές. Βεβαίως απαγορεύτηκε ρητώς οποιαδήποτε λατρεία των δαιμόνων αυτών, καθώς και κάθε μαντική πρακτική. Δεν απαντά όμως στην Παλαιά Διαθήκη συστηματικός του Διαβόλου με αυτούς τους δαίμονες. Μόλις στην ύστερη ιου-

δαϊκή περίοδο, σε ψευδοπύργα έργα, διαμορφώνονται, κάτω από περιοχές και ελληνοϊστικές επιδράσεις, αντιλήψεις που δέχονται τόσο την ομαδοποίηση και ιεράρχηση των κακών πνευμάτων όσο και τη δυνατότητά τους να επεμβαίνουν στη ζωή των ανθρώπων.

Ούτε όμως και η Καινή Διαθήκη περιέχει συστηματική διδασκαλία περί των δαιμόνων. Ωστόσο η δαιμονολογία των ύστερων ιουδαϊκών χρόνων αφήνει φανερά τα ίχνη της. Εκείνο όμως που διακρίνει την Παλαιά από την Καινή Διαθήκη είναι ότι στην τελευταία γίνεται δεκτή η ύπαρξη μίας “επικράτειας” του διαβόλου που συνιστά την αντίθεση στην εποικασία πολιτεία του Θεού. Παράλληλα, αποκτά το “κακόν” πιο συγκεκριμένη μορφή και ο Διάβολος θεωρείται ο αρχηγός όλων των πονηρών πνευμάτων. Με

Ο Χριστός θεραπεύει τους δαιμονιζόμενους των Γεργουσηνών. Τοιχογραφία. Μονή Διονυσίου Αγίου Ορους. 16ος αιών.

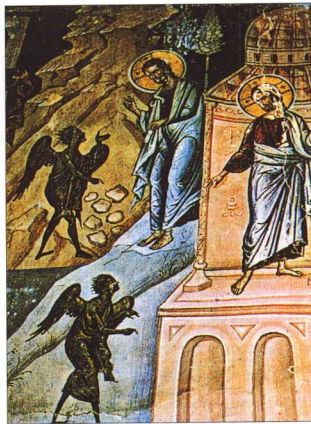

βάση την προέλευση αυτών των πνευμάτων γίνονται αρχικά κάποιες ενοιολογικές διαφοροποιήσεις, που τελικά όμως εγκαταλείφθηκαν. Από τους Ευαγγελιστές και τον Απόστολο Παύλο χρησιμοποιούνται για τον Διάβολο και τα όργανά του διάφορα ονόματα.

Η Παλαιά Διαθήκη στην απαγόρευση της λατρείας των διαφόρων δαιμονικών μορφών περιέλαβε και οποιαδήποτε μαντική πρακτική. Η αντίδραση ωστόσο του Χριστιανισμού κατά της μαγείας υπήρξε στην αρχή πολύ μέτρια. Τα χωρία της Καινής Διαθήκης που στρέφονται κατά των μάγων είναι ολιγάριθμα και δεν συγκρίνονται ούτε σε αριθμό ούτε και σε περιεχόμενο με το πλήθος των αντίστοιχων χωρίων της Παλαιάς. Οι κατηγορίες όμως που διατυπώνονταν κατά των Χριστιανών, ότι επιδιόταναν δήθεν σε μαγικές πράξεις (όπως προκύπτει από απόκρυφα "αποστολικά" κείμενα, όπου περιγράφονται θαύματα που αποδόθηκαν σε μαγικά τεχνάσματα), και η σύγχυση που συχνά γινόταν, κατέστησαν αναγκαία την αποσαφήνιση της κατάστασης. Έτσι, στα πρώτα εκκλησιαστικά έργα με κανονιστικό χαρακτήρα, όπως η "Δίδοχη", η λεγόμενη "επιστολή Βαρνάβα" και, ιδίως οι "Αποστολικές Διαταγές", εμφανίζονται βαθμιαία απαγορεύσεις με ολοφάνερη την ιδιαιτέρη προέλευση. Στις διατάξεις αυτές γίνεται έκδηλη η μετάβαση από τον απολογητικό χαρακτήρα των αρχικών αντιδράσεων στην προσπάθεια της Εκκλησίας να θέσει υπό τον απόλυτο της έλεγχου την κάθε μορφή σχέση με τις υπερφυσικές δυνάμεις.

Χαρακτηριστικό για τη σημασία που αποδόθηκε στην προσπάθεια αυτή είναι ότι η αντιμετώπιση της μαγείας περιλήφθηκε στα θέματα που απασχόλησαν τις πρώτες τοπικές συνόδους. Στη Σύνοδο της Αγκύρας, την πρώτη του

ανατολικού τμήματος της αυτοκρατορίας (έτος 314), αποφασίστηκε να υποβάλλονται σε πενταετή αφορισμό "οι καταμαντευόμενοι και ταίς συνηθείαις τών εθνών εξεταλοουθούντες, η εισάγοντές τινας εις τούς εαυτών οικους επί ανευρέσει φαρμακείων και καθάρσει!" (καν.

Οι πειρασμοί του Χριστού. Τοιχογραφία. Άγιος Νικόλαος Αναστασός. Μετέωρα Θεσσαλίας. 1527.

24). Αυστηρότερη ήταν η κύρωση που λίγα χρόνια αργότερα προέβλεψε η Σύνοδος της Λαοδικείας (περί το 380 μ.Χ.) για τους "ιερατικούς ή κληρικούς" που αποδεικνύονται μάγοι ή επαιδοί ή μαθηματικοί ή αστρολόγοι, ή κατασκευάζουν τα λεγόμενα φυλακτήρια "άτινα είσι δεσμητήρια των ψυχών αυτών". Κατά των παραβάτων απειλείται εδώ παντελής αφορισμός.

Και εκτός των Συνόδων επιδόθηκαν οι Πατέρες του 4ου αιώνα στην καταπολέμηση της μαγείας. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η συμβολή του Μ. Βασιλείου, που επανειλημμένα αντιμετώπισε το θέμα αυτό από διάφορες πλευρές στις κανονικές του επιστολές, όπου κατατάσσει τη μαγεία στα βαρύτερα κανονικά αδικήματα.

Τα ανώνυμα κωδικοποιητικά έργα των πρώτων αιώνων και οι κανόνες των συνόδων και του Μ. Βασιλείου ταυτίζουν την επίδοση στις μαγικές τέχνες με την ειδωλολατρία, χωρίς όμως να κάνουν ρητή αναφορά στη σχέση των μάγων με τα πονηρά πνεύματα γενικώς. Ο συσχετισμός είναι μόνον έμμεσος: σιδηπότε βρίσκεται εκτός του χώρου της Εκκλησίας — και αυτό ισχύει για τους ειδωλολάτρες — έχει περιέλθει στη δικαιοδοσία του Διαβόλου.

Για πρώτη φορά συνδέθηκε στο πεδίο του κανονικού δικαίου άμεσα ο Διάβολος με τη μαγεία στον κανόνα 3 του Γρηγορίου Νύσσης, στον οποίο με σαφήνεια αναγράφεται, ότι οι μάγοι ενεργούν μέσω των δαιμόνων και ύστερα από "συμμαχία" με αυτούς.

Στο σημείο αυτό όμως δεν συνέπλευσαν η πολιτειακή νομοθεσία και οι κανόνες της Εκκλησίας. Από τις σχετικές ρυθμίσεις προκύπτει, ότι αυτό που απαγόρευε η Πολιτεία ήταν οι ιδιωτικές ή/και νυκτερινές, και επομένως μυστι-

κές και ανεπίδεκτες ελέγχου, λατρευτικές πράξεις με τέλεση θυσιών. Οι δημόσιες, και συνεπώς φανερές, επιτρέπονταν.

Ιδιαίτερα σημαντική για την ποινική αντιμετώπιση της μαγείας σε ολόκληρη την πρώτη περίοδο, που σφράγισσε όμως με τα επακόλουθα της όλη τη Βυζαντινή εποχή, υπήρξε μία διάταξη του Μ. Κωνσταντίνου, με την οποία καθιερώθηκε η διάκριση της μαγείας σε "καλή" και σε "κακή" — μία διάκριση που έχει επιβιώσει μέχρι τις μέρες μας, με άλλη όμως ορολογία. Σήμερα γίνεται λόγος για "λευκή" και για "μαύρη" μαγεία. Η διάκριση αυτή δεν ήταν βεβαίως επινοηση του Μ. Κωνσταντίνου, γιατί είναι γνωστό, ακόμη και από νομικές πηγές, ότι γινόταν χρήση μαγικών μέσων για την ίαση ασθενειών ή για την

Φυλακτήριος σφραγίς.
Βυζαντινών Μουσείων
Αθηνών.
Παλαιохριστιανική εποχή.

αποτροπή φυσικών καταστροφών. Μέσα σ'αυτά τα πλαίσια για την ποινική αξιολόγηση της μαγείας κινήθηκε η πολιτειακή νομοθεσία κατά τους επόμενους αιώνες.

Στον εκκλησιαστικό όμως χώρο τα πράγματα, όπως είδαμε, ήταν διαφορετικά. Εκεί απαγορευόταν οποιαδήποτε προσφυγή σε μαγικά μέσα και μεθόδους, γιατί ήταν απολύτως ασυμβίβαστη με τη χριστιανική διδασκαλία. Κατ'αυτήν, κάθε υπερφυσικό γεγονός που φαινομενικά προκαλείται με ανθρώπινη ενέργεια μπορεί να αποδοθεί μόνο στη βοήθεια των πονηρών πνευμάτων, των δαιμόνων. Αυτό δε ανεξάρτητα από το αν το συγκεκριμένο γεγονός είχε — τουλάχιστον κατ'επίφαση — ευεργετικά αποτελέσματα για έναν ή για πολλούς. Στο ερώτημα, πώς ερμηνεύεται η ικανότητα κάποιων μάγων να εκβάλλουν τα πονηρά πνεύματα από τους ανθρώπους και να επιτυγχάνουν έτσι τη θεραπεία τους, η απάντηση δίνεται με βάση το κείμενο του Ευαγγελίου (Ματθ. 12.26' πρβλ. και Μάρκ. 3.23). Δεν είναι στην περίπτωση αυτή ο μάγος που εκδιώκει τους δαίμονες, αλλά οι ίδιοι οι δαίμονες που αποχωρούν με τη θέλησή τους, για να εξαπατήσουν τους ανθρώπους ως προς την αποτελεσματικότητα της μαγείας.

Η επικοινωνία λοιπόν μάγων και μάντεων με δαίμονες αποτελεί — ήδη από πολύ ενωρίς — κοινό τόπο στη βυζαντινή θεολογική φιλοσοφία. Όλοι οι Πατέρες της Εκκλησίας, τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση, ασχολήθηκαν πε-

ρισσότερο ή λιγότερο με την καταπολέμηση της μαγείας. Εξαιρετικά παραστατικός είναι ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος κατά την περιγραφή της σχέδων των μάγων και των μάντεων προς τον Διάβολο. Από την ταύτιση μαζί του αποβάλλουν την προσομοιωτικότητά τους και μετατρέπονται σε όργανα του, που σαν άψυχος αυλός επαναλαμβάνουν όσα εκείνος τούς υπαγορεύει: "Εκεί μὲν γὰρ ὁ δαίμων, ὅταν εἰς τὴν ψυχὴν ἐμπέσῃ, πηροὶ τὴν διάνοιαν, καὶ σκοτοὶ τὸν λογισμὸν, καὶ οὕτως ἅπαντα φθέγγονται, οὐδὲν τῶν λεγομένων ἐπισταμένης τῆς διανοίας αὐτῶν, ἀλλ' ὡς αὐλοῦ τινος, ἀψύχου φθεγγόμενου."

Ἡ πεποίθησις ὅτι τὰ πονηρὰ πνεύματα διαθέτουν τὴ δύναμιν ἀ μεταδώσους σε ὅσους ἀνθρώπους ἔχουν περιέλθει ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοὺς μυστικὰς γνώσεις ἐμφανίζεται συχνὰ ἐν τῇ λαϊκῇ σκέψει. Ἐστὶ γεννήθηκε ἡ ἐνόησις τῆς συμφωνίας μετὰ τοῦ Διάβολου, ποὺ ἔλαβε τέρπειαν διὰ δόσθη. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν ἐν τῇ ἀγιολογικῇ κυρίως πηγῇ εἶναι ἰδιαιτέρα μεγάλος. Σύμφωνα μετὰ τὴς μαρτυρίας αὐτῆς, τὸ ρόλο τοῦ μεσολαβητῆ ἀναλαμβάνει συνήθως ἕνας μάγος καὶ ἡ συμφωνία περιβάλλεται κατὰ κανόνα ἐν τῷ ἐγγράφῳ τύπῳ, συνοδεύεται δὲ καὶ ἀπὸ ἑνὸς εἰδος ἐμπράγματι ἀσφάλειας. Γενὰ ἐγγύθησι δίνεται ἐν τῷ Διάβολου ἡ ψυχὴ τοῦ "ἀντισυμβαλλομένου", κάποτε ὅμως καὶ τρίτου προσώπου, ὅπως π.χ. ἐνὸς μελλογεννήτου παιδιοῦ. Γενὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς δεσμεύσεως αὐτῆς καὶ τὴν ἐπιστροφή τοῦ "ἐνεχρόνου" ἀναγκαῖα προϋπόθεσις εἶναι ἡ καταστροφή τοῦ ἐγγράφου τῆς συμφωνίας. Ἐστὶ ἐν τῇ κείμενα αὐτὰ ἀποδίδεται μεγάλη σημασία ἐν τῇ προστάθει ἀ ἀποσπασθεὶ ἀπὸ τοῦ Διάβολου τὸ ἐγγράφον. Προς τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἐπιστρατεύεται κάποιος ἰσχυρὸς ἅγιος, μερικὲς φορὲς ἡ ἴδια ἡ Παναγία. Τὰ ἀπώτερα πρότυπα αὐτῶν τῶν ἱστορημάτων ἔχει ἐντοπίσει ἡ ἔρευνα ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τὸς τῇ ἐλληνικῇ ὅσο καὶ τῇ ἀνατολικῶν λαῶν.

Περιγραφῆς κατάρτισεως συμφωνίας μετὰ τοῦ Διάβολου συναντᾶμε ἐν τῷ πρώτῳ Βυζαντίῳ ἤδη ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα. Ἐν τῇ ἐξέλεξι αὐτῶν τῶν κειμένων τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν κύριων συντελεστῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ μύθου δὲν παρᾶ μόνον ἐστὶν σταθερὰ. Μετὰ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων ὑφίστανται τὴν ἐπίδραση διαμορφωτικῶν ποὺ ἐπέρχονται ἐν τῇ κοινωνικῇ δομῇ καὶ, προ πάντων, ἐν τῇ χριστιανικῇ διδασκαλίᾳ. Ἐν τῇ παλαιῶν παραδείγματι αἱ μορφῆς τῶν δαιμόνων, ὁ ἕμμεσος τρόπος ἐνεργείας τοὺς καὶ ἡ σχέση μετὰ τοῦ μάγου, ποὺ δὲν εἶναι σχέση ὑποδουλώσεως, ἀφοῦ ὁ μάγος μπορεῖ ἀ ἐπιτάμους δαίμονες, μαρτυρεῖ ἀρχαιοελληνικῆς ἐπιδράσεως ἐν τῇ βασικῇ ὕλη τοῦ μύθου. Σε ἄλλες ἱστορίες εἶναι προφανῆς ἡ μεταβολὴ τοῦ σκηνοῦ, ὅταν ὁ Διάβολος ἐμφανίζεται μετὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ ἀνταποκρίνονται σε ἀνατολικά πρότυπα — αὐτὰ ποὺ τελικῶς ἐπικράτησαν ἐν τῇ ἐν γένει θεολογικῇ φιλολογίᾳ τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλοτε πάλι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν ἐπίδραση ποὺ διαπιστώνεται ἐν τῇ ὑπόστασι τοῦ Διάβολου ὡς κυρίαρχου μίαις ἐπικράτειας, δὲν μπορεῖ ἀ περᾶσει ἀπαρτήρησι τῆς καὶ ἐν τῇ "νομικοποίησι" τῆς ὅλης σχέσεως τῆς συμφωνίας, μετὰ τὴν ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ ἀπὸ τῇ νομικῇ καθημερινότητι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὡς γνωστὸν, ἐν τῷ βυζαντινῷ δι-

καίῳ ἐπικρατοῦσε ὁ ἐγγράφου τύπος.

Με ἀφετηρίαν τὸ μάγο Σίμωνα τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων — ἐνὰ ἐπιπέδῳ ποὺ ἔλαβε μεγάλη ἐκταση ἐν τῇ ἀπέκρυφες Πράξει τῶν πρώτων αἰῶνων —, προβάλλεται γενικῶς ἐν τῇ ἀγιολογικῇ κείμενα ἡ ἐπίδοσι τῶν Ἑβραίων τῇ μαγείᾳ.

Ἐν τῇ διάφορες δραστηριότησεσ ποὺ ἀποδίδονται ἐν τῷ Διάβολου περιλαμβάνεται — εἶναι μάλιστα μίαι ἀπὸ τῆς κυριότερες — καὶ ἡ νόθεσις τῆς ὀρθῆς πίστεως. Ἐστὶ, τὸν καθίστουν υπεύθυνον γενὰ τῇ γένεσι τῶν μεγάλων ἀρεῶνων. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἐκονομαγία, ποὺ συντάραξε κατὰ τῶν 8ο/9ο αἰῶνα ὄχι μόνον τὴν βυζαντινὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ὁλόκληρη τὴν αυτοκρατορίαν. Δὲν παρέλειψαν οἱ Βυζαντινοὶ ἀ φορτώσους ἐν τῷ Διάβολου ὅλη τὴν ἀναταρχὴν αὐτῇ, ποὺ διάρκεσε περισσότερο ἀπὸ ἐκατὸ χρόνια, καὶ σε διαδοχικὰ στάδια διαμόρφωσαν ἕνα μίβο σχετικῇ μετὰ τὴν πρόθεσι τῆς ἀπαγορεύσεως καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν ἐκόνων. Ἐκεῖ ἐμφανίζεται πάλι τὸ γνωστὸ μᾶς τρίπτυχο "Διάβολος-μάγος/Ἑβραῖος".

Σύμφωνα μετὰ τὸ μίβο αὐτὸ, ἕνας τέρπειαν διαστᾶσεων Ἑβραῖος μάγος πρότεσε σε ἕναν Σύρον, δηλαδὴ Ἀραβία, Χαλιφῆ (ὑπονοεῖται ὁ Yazid II, [720-724]) ἐν τῇ παρακτῶσι συμφωνία: Ὁ Ἑβραῖος θα ἐξασφάλιζε ἐν τῇ Χαλιφῆ μίαι ἀδιτάραχτη βασιλεία 30 ἢ καὶ 40 ἐτῶν, ἀν ὁ τελευταῖος ἀπαγόρευσε τῇ ἐκόνεσ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Χαλιφῆς ἀποδέχθηκε τὴν πρότασι καὶ ἡ συμφωνία καθαρτίσθηκε. Ἡ ἐξάρτησι τῶν ἐκόνων ἀπὸ τὸ Χαλιφάτο ἀπετέλεσε τὸ πρότυπον, κατὰ τὸ μίβο, γενὰ τῶν αυτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου.

Ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ ἔχει ὑποστηριχθεὶ, ὅτι ἡ περιγραφὴ τοῦ Χαλιφῆ ταυρίζεται ἐν τῷ αυτοκράτορα Κωνσταντίνῳ Ε', δὸθέντος μάλιστα ὅτι ὡς γόνος τῆς δυναστείας "τῶν Ἰσαυρῶν" καταγόταν ἀπὸ τῇ Συρία. Ὁ μεγαλόσωμος Ἑβραῖος μάγος δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Διάβολον. Ἡ ἀλληγορία εἶναι ὁλοφάνηρη: Ἡ ἐκονομαγία στηρίχθηκε σε μίαι συμφωνία τῶν Ἰσαυρῶν αυτοκρατόρων μετὰ τοῦ Διάβολου. Ἐξυπακούεται ὅτι, ἐνὸς βρισκόνταν ἀκομῇ ἐν τῷ θρόνῳ μῆλις τῆς δυναστείας αὐτῆς, δὲν ἦταν δυνατόν βεβαίως ἀ διαδοθεὶ ἀνοικτῇ μίαι τέτοια ἱστορία.

Πολύ συναφῆς, ἀπὸ ἀποψῆς περιεχομένου, μετὰ τὸν παραπάνω θρόνον εἶναι ἕνας ἄλλος, ἀναφερόμενος ἐν τῷ Ἰουλιανῷ τῶν Παραβάτη. Κατ' αὐτὸν, ὁ Ἰουλιανὸς ἐγκατέλειπε τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ προσπάθησε ἀ ἐπαναφέρει τὴν εἰδωλολατρίαν ὑπὸ τὴν καθοδήγησι τοῦ Διάβολου καὶ ἐνὸς Ἑβραῖου.

Ἐν τῇ Ἰσαυρῶν αυτοκρατορίᾳ ἀφιέρωσαν ἐν τῇ διώξει τῆς μαγείας τρεῖς διατάξεις τῆς νομοθετικῆς συλλογῆς ποὺ ἐξεδώσαν τὸ 741 μ.Χ., τῆς γνωστῆς "Ἐκλογῆς". Μεταξὺ ἄλλων, τιμωροῦνται οἱ μάγοι καὶ οἱ φαρμακοὶ ποὺ ἐπικαλοῦνται δαίμονες πρὸς βλάβην τῶν ἀνθρώπων, πράγμα ποὺ μαρτυρεῖ ἐπίδραση τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ ἐπίδρασι αὐτῇ διαπιστώνουμε καὶ σε ἄλλες διατάξεις τῆς νομοθετικῆς αὐτῆς συλλογῆς.

Ἐν τῷ ἐνάτῳ αἰῶνῳ μετὰ τῇ δημοσίευσι τῆς "Ἐκλογῆς" ἡ νομοθεσία τῶν Ἰσαυρῶν ἀναθεωρήθηκε ἀπὸ τῶν Μακεδόνην αυτοκράτορες, πρῶτα μετὰ τὴν "Ἐισαγωγὴν" καὶ σὴν συνέχεια μετὰ τὸν "Πρόχειρον Νόμον". Στὰ αὐτὰ νομοθετή-

Ο Χριστός θεραπεύει τους δαιμονιζόμενους των Γεργεσηνών. Τοιχογραφία. Άγιος Νικόλαος Αναπαύσας, Μετέωρα Θεσσαλίας, 1527.

ματα περιλαμβάνονται πολύ περισσότερες διατάξεις κατά των μάγων από όσες έχει η "Εκλογή". Μέχρις ενός σημείου υφίσταται αντιστοιχία ανάμεσα στις διατάξεις των Ισαύρων και στις διατάξεις των Μακεδόνων. Στη διάταξη όμως που κατ'εξοχήν αφορά τους μάγους και τη συμπαρέχου του με τους δαίμονες, παρά το γεγονός ότι διατηρείται η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, όπως διαμορφώθηκε στην "Εκλογή", διαπιστώνουμε ως προς την υποκειμενική υπόσταση σημαντική καινοτομία: "Οι εις βλάβην ανθρώπων δαίμονες επικαλούμενοι, ει μη κατά άγνοιαν τούτου πράξωσι, ξίφει τιμωρείσθωσαν"). Η διατύπωση του κεμένου δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας ως προς το ότι η άγνοια του δράστη δεν είναι λόγος μειώσεως της ποινής, αλλά λόγος που αποκλείει την τιμωρία εξαιτίας πραγματικής πλάνης.

Εκτέθηκε πιο πάνω, ότι από μία εποχή και μετά θεωρήθηκε ο Διάβολος ως η προσωποποίηση του "κακού" και, κατ' ακολουθία, ως η πηγή κάθε εγκληματικής πράξεως. Γράφει το 535 ή το 538 ο Ιουστινιανός στο κεφ. 1 της νεαρής 77: "Επειδή δέ τινες υπό της διαβολικής ενεργείας συνεχόμενοι και ταίς βαρύτεραις άσελγείαις έαυτούς έnéβαλον και αύτης της φύσεως τάναντία πράττουσι, και τούτοις παρεγγώμην λαβείν κατά νόυν τόν τού θεού φόβον και την μέλλουσαν κρίσιν και άπέχεσθαι τών τοιούτων διαβολικών και άτόπων άσελγιών, (...)."

Με πολύ πιο παραστατικό τρόπο, αλλά και με "ποιητική" διάθεση, εμφανίζει τον Διάβολο ως πηγή του εγκλήματος μερικούς αιώνες αργότερα ο Μανουήλ Α' Κομνηνός σε μία νεαρά του

έτους 1166 που αφορά την ποινική μεταχείριση των φονέων. Στους αρχηγούς του ανθρώπινου γένους εμφύτευσε ο πατήρ του κακού τις απαρχές της κακίας με φθόνο και φόνο. Συνέλαβε μεν το φθόνο, αλλά μετά την εγκυμοσύνη έτεκε το φόνο ως εχθρός της ζωής και ως αντίπαλος του Δημιουργού και Πλάστη των ανθρώπων.

Πέρα όμως από αυτή τη θεώρηση των πραγμάτων, μπορούσε να οδηγήσει σε τρομερά εγκλήματα και μόνη η αντίληψη, ότι η μαγεία είναι δυνατόν να εξημερωθεί και αγαθούς σκοπούς.

Ένα πραγματικά φρικιαστικό περιστατικό παραδίδεται, με παρεμφερή περίπου διατύπωση, στα έργα δύο ιστορικών, του Θεοφάνη και του πατριάρχη Νικηφόρου, κατά την περιγραφή της πολιορκίας (και καταλήψεως) της Περγάμου το 717 από τους Άραβες. Για την αποτελεσματικότερη άμυνα της πόλεως – κατά τη διήγηση – και για την απόκρουση των εισβολέων έφεραν οι κάτοικοι, ύστερα από συμβούλιο ενός μάγου, μία ετοιμόγεννη γυναίκα (μου, κατά τη διευκρίνιση του ενός ιστορικού, έπρεπε να είναι "πρωτοτόκος"), της αφαιρέσαν (οι μάγοι με καισαρική τομή το παιδί, το έφριξαν σε έναν λέβητα και το έβρασαν, μέσα δε στο ζυμωό βούτυρο ξαν το δεξί τους μανίκι όσοι επρόκειτο να πολεμήσουν στα τείχη. Στο ανάσιο αυτής της πράξης (και άρα σε θεία τιμωρία) αποδίδουν οι ιστορικοί την είσοδο των Αράβων στην πόλη.

Ανεξάρτητα από την ακριβεία της διηγήσεως και το ειδικότερο ζήτημα της πηγής της, το γεγονός ότι δύο σοβαροί ιστορικοί τον περιελάβαν στο έργο τους μαρτυρεί πως το περιεχόμε-

Η Ουρανοδρόμος Κλίμαξ, Φορητή εικόνα. Μονή του Σινά. 12ος αιών.

νό της ήταν, αν όχι οπωσδήποτε αληθινό, πάντως, με τα κριτήρια της εποχής εκείνης, αληθοφανές. Άλλωστε, όπως συνάγεται από πολύ παλαιότερες πηγές, φαίνεται ότι τέτοιου είδους μαγικές πρακτικές δεν ήταν ασυνήθιστες, ιδίως για την πρόβλεψη του μέλλοντος.

Ενόψει των απαράδεκτων συνεπειών της διακρίσεως της μαγείας σε κακή, άρα απαγορευμένη, και σε καλή, άρα επιτρεπόμενη (όχι βέβαια από την Εκκλησία, αλλά από την πολι-

τειακή νομοθεσία), ο αυτοκράτωρ Λέων ο σοφός την ανατρέπει στα τέλη του 9ου αιώνα με τη νεαρά 65, λέγοντας ότι η μαγεία είναι ολέθρια, ανεξάρτητα από τον επιδιωκόμενο με αυτήν σκοπό. Με τίποτα δεν πείθεται, γράφει ο Λέων, πως μπορεί ποτέ η μαγεία να έχει καλό αποτέλεσμα, έστω κι αν εκ πρώτης όψεως δίνει αυτή την εντύπωση. Το επιχείρημά του έχει θεολογική βάση — κάτι που για το συγκεκριμένο αυτοκράτορα είναι συνηθισμένο — και αναφέρεται στη σχέ-

ση μάγων και δαιμόνων. Όποιος, για οποιοδήποτε σκοπό, επικαλείται δαίμονες αντί για το Θεό έχει απολέσει το μέγιστο αγαθό: την ψυχή του. Μοιάζει, γράφει στο νόμο, με εκείνον που σε μία συμπλοκή, για να προστατεύσει τα χέρια του, εκθέτει στα κτυπήματα το κεφάλι ή την κοιλιά του. Απαγορεύει λοιπόν κάθε μαγική πράξη, είτε αυτή γίνεται για τη θεραπεία νόσων είτε για την αποτροπή της καταστροφής των γεωργικών προϊόντων. Την ποιή δεν την κατονομάζει ρητώς, αλλά παραπέμπει στην τιμωρία των αποστατών (συνεπώς προς την αντίληψή του για τη φύση της μαγείας ως πράξεως αποστασίας, σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας), που δεν ήταν άλλη από το θάνατο.

Κατά τις αντιλήψεις των Ρωμαίων, και αργότερα των Βυζαντινών, ψυχική νόσος ή διανοητική διαταραχή μπορούσε να προκληθεί με τη χρήση μαγικών μέσων, συμπεριλαμβανομένης και της χορηγήσεως φαρμάκων "έκτασιν τής διανοίας έμποιούντων". Αυτό προκύπτει και από τα κείμενα των νόμων που τιμωρούσαν τις σχετικές πράξεις. Το ίδιο αποτέλεσμα είχε, κατά τις ίδιες αντιλήψεις, και η εγκατάσταση ενός ή περισσότερων δαιμόνων μέσα σε ένα ανθρώπινο σώμα. Πρόκειται, στην τελευταία αυτή περίπτωση, για τους λεγόμενους "δαιμονιζόμενους". Ο νομικός ορθός όρος για τους ψυχοσθενείς, τον οποίο χρησιμοποιούν οι παλαιότερες πηγές, είναι "μαινόμενοι". Ήδη όμως από τη μέση βυζαντινή περίοδο γενικεύθηκε σχεδόν στα νομικά κείμενα η χρήση του όρου "δαιμονιζόμενοι", ή των παρεμφερών με αυτόν, για το χαρακτηρισμό των ψυχικών νοσούτων.

Οι "δαιμονιζόμενοι" απασχόλησαν σοβαρά τόσο το κανονικό όσο και το πολιτειακό δίκαιο. Στο πρώτο, από ενωρίς ανέκυψε το θέμα, πώς αντιμετωπίζονται πιστοί "δαιμονιζόμενοι" μέσα στην Εκκλησία. Ο 79ος αποστολικός κανόνας αποκλείει τα πρόσωπα αυτά από τη χειροτονία σε οποιοδήποτε βαθμό, ενόσω βρίσκονται σε αυτή την κατάσταση, αλλά και από τη συμμετοχή στη λειτουργική ζωή της κοινότητας.

Οι "δαιμονιζόμενοι" θεωρούνταν ακάθαρτοι, επειδή πιστευόταν ότι είχαν κάποια προδιάθεση λόγω των αμαρτιών τους και κατά κάποιο τρόπο προκαλούσαν την εγκατάσταση του δαιμονος μέσα τους. Η αντίληψη αυτή όμως δεν κάλυπτε όλες τις περιπτώσεις. Σε άλλες, π.χ. εκείνες των "σεληνιαζομένων", όπως συνήθως αποκαλούνταν όσοι είχαν επιληπτικές κρίσεις (που επίσης αποδιδόταν, σύμφωνα με τα κρατούντα στη θεολογική σκέψη των Βυζαντινών, σε δαιμονική ενέργεια), η εισβολή του δαιμόνος οφειλετο στη γενική και συνεχή προσπάθεια του Διαβόλου να βλάψει τα ανθρώπινα όντα και με τον τρόπο αυτό να πληξεί τον Δημιουργό.

Μία συνέπεια της εξομώσεως της περιελεύσεως στην εξουσία δαιμόνων και παραφροσύνης από τους Βυζαντινούς ήταν και η σταδιακή αναγνώριση της πρώτης ως λόγου διαζυγίου.

Οι "δαιμονιζόμενοι" αποτέλεσαν σημαντικό κεφάλαιο της αγιολογικής φιλολογίας. Σε ένα μεγάλο μέρος από τα θαύματα που περιέχουν οι βίοι των αγίων περιγράφονται εξορκισμοί δαιμόνων και καθαρισμός "δαιμονιζομένων", επί ορισμένων μάλιστα αγίων με ιδιαίτερη συχνότητα. Από πολλά έργα της κατηγορίας αυτής προκύπτει η αντίληψη, ότι η εισόδος του δαιμόνος στο ανθρώπινο σώμα μπορούσε να προκληθεί με τη συνδρομή μάγων, οπότε στοιχειοθετείται πάλι συνεργασία μάγων και Διαβόλου, σε διαφορετικό όμως πλαίσιο από αυτό που είδαμε έως τώρα.

Ένα χαρακτηριστικό δείγμα περιέχει ο Βίος του Αγίου Ιλαρίωνος: "Παρθένον δε κανονικήν από του Μαιουμά παρς τις του αυτού εμπορίου έρασθεεις ακόλαστος, περιεργίας διαβολικαίς προς άσελείγειαν άπαταν έπεχειρει στερράς δε αυτής μενούσης και μη ισχύοντος αυτού την βδελυράν έπιθυμίαν πληρώσαι, η τή του κατέχοντος αυτόν Δαιμόνος όρέξει καιόμενος έπορευθη εις Μέμφιν, της Αιγύπτου πόλιν, προς μάγον όνομαστόν, ίνα τη υπερβολή της δαιμονικής αυτού συμπαχίας αιχμάλτων ποιήση την

του Χριστού παρθένου. Μαθών υπό πάσας τας διαβολικὰς μαγανείας ο πάς, μετά ενιαυτόν ένα επανήλθεν εις τόν οίκον αυτού, και ποιήσας πέταλα χαλκά έγραψεν εις αυτά τας τών Δαιμόνων μορφάς και τή τοιαύτης άσειβείας σύμβολα, ρήματα, και όρύξας υπό τός φλιάς του οίκου της παρθένου άπήλθεν. Τή ούν έπιστάσιά του πυροφλέκτου φθοροποιού πάθους σκοτωθείσα διάνοιαν ή παρθένος ήρξαστο μαινέσθαι και τας όψεις διαστρέφειν, και άσέμνως έαυτήν θριαμβεύειν πάσι, και ρίπτειν άφ' έαυτής τή τής εύσημοσύνης καλύματα, και λυειν την κόμην, και βρύχειν τούς όδόντας, και άναιδώς έξ όνόματος προσκαλεσθήσαι προς αυτήν τόν άκόλαστον παίδα."

Η κόρη οδηγήθηκε από τους οικείους της στον τόπο όπου εμόναζε ο Άγιος Ιλαρίων, οπότε ο δαίμων, προβλέποντας τι θα επακολουθήσει, άρχισε να διαμαρτυρείται: "Καλώς ήμην εις Μέμφιν άμέριμος" ένυπνίων φαντασίαις ένέπαιζον τούς ανθρώπους ένταύθα δε κακώς άπεστάλην." Ισχυριζόταν δε, ότι δεν είχε τη δύναμη να εγκαταλείψει το θύμα του, αν δεν τον απελευθέρωνε ο μάγος που τον εξουσίαζε: "Όυκ έξέρχομαι, εάν μη με λύση ο κατέχων με παίς." Τελικώς υποχρεώθηκε από τον άγιο να εξαφανιστεί. Η μακρά στιχομυθία Ιλαρίωνος και δαίμονος, πέρα από όλα τα άλλα, είναι ενδεικτική και για τις δοξασίες που επικρατούσαν ως προς τις σχέσεις μάγων και δαιμόνων.

Από τον κανόνα 60 της Πενθέκτης Συνόδου συνάγεται, ότι κυκλοφορούσαν και μη γνήσιοι "δαιμονιζόμενοι" που υποκρίνονταν πως έχουν κα-

ταληφθεί από δαίμονα για να αποκομίσουν κάποια, υλική προφραγή, ωφέλεια, μεταξύ άλλων προλέγοντας και το μέλλον. Κατά τον κανόνα, αυτοί υποβλήθηκαν στην ίδια μεταχείριση, αφού η στάση τους αυτή μαρτυρούσε εκούσια ταύτιση με τα πονηρά πνεύματα.

Από τους παραπάνω πλαστός "δαιμονιζόμενος" πρέπει όμως να διακρίνουμε μια άλλη κατηγορία, τους "κατά Χριστόν σαλούς", οι οποίοι συμπεριφέρονταν σαν να είχαν καταληφθεί από δαίμονα, θεωρώντας αυτόν τον τρόπο ζωής ως μορφή άσκήσεως.

Κατά τους τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου είχε τόσο πολύ εξαπλωθεί η πρασι, και μάλιστα όχι μόνο στα λαϊκά στρώματα αλλά και μέσα στις τάξεις του κλήρου, όπως προκύπτει από πολλές δίκες ενώπιον της πατριαρχικής συνόδου εναντίον κληρικών και μοναχών κατηγορούμενων για κατ'εξακολούθηση άσκηση μαγείας, ώστε διαβάζοντας κανείς συνοδικά έγγραφα της εποχής εκείνης να καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι κατά την άποψη της ηγεσίας της Εκκλησίας όλη η δραστηριότητα του Διαβόλου εναντίον του ανθρώπινου γένους είχε συγκεντρωθεί στη διάδοσης της μαγείας.

Στις μεθόδους που μετέληθε ο Διαβόλος ε για να διεκδικήσει στην καθήμερη ζωή των ανθρώπων ανηκε και η σύγχυση που μέχρις ενός σημείου επικρατούσε ως προς την ακριβή οριοθέτηση ιατρικής και μαγείας. Εκτός από το πεδίο της ψυχιατρικής που είδαμε πιο πάνω, υπήρξε γενικότερα κάποιας μορφής επαγγελματικός ανταγωνισμός ανάμεσα στους ιατρούς και στους

"Έργα της Σαλομόνης": Α' και Β' όφης, Κύκλος Μ. Ασίας, 8ος αιών.

μάγους. Σ' αυτό τον ανταγωνισμό ήταν φυσικό να ζητήσουν οι μάγοι τη συμπαράστασή του μεγαλύτερου τους προστάτη.

Στις πηγές σώζεται το παρακάτω σχετικό περιστατικό. Κατά τη διάρκεια έρευνας στο πλαίσιο μίας δίκης, που διεξάγονταν ενώπιον του πατριαρχικού δικαστηρίου στην Κωνσταντινούπολη το Μάιο του 1370, ανακαλύφθηκαν πολλά μαγικά βιβλία, μεταξύ άλλων και η γνωστή "Κοινωνία", καθώς και ένα τετράδιο γεμάτο διαμονικές επικλήσεις και (μαγικές) επωδές. Τούτο δεν ήταν αντίγραφο ενός και μόνο βιβλίου, αλλά αποτελούσε συμπλήρωμα πολλών ανόλογων συγγραφών — αποδείξη του ότι ο συντάκτης του διέθετε ολόκληρη συλλογή. Διαπιστώθηκε ότι το κείμενο αυτό είχε συνταχθεί από τον παπα-Δημήτριο Χλωρό, που τότε μόλις είχε διοριστεί πρωτονотάριος της Μεγάλης του Χριστού εκκλησίας, δηλαδή του πατριαρχείου.

Στην απολογία του ωστόσο ο Χλωρός ισχυρίστηκε ότι το περιεχόμενο του τετραδίου αυτού δεν ήταν μαγικό και, επομένως, δεν διέτρεπε κανένα κίνδυνο η ψυχή του, δοθέντος ότι — όπως είπε — τα ίδια πράγματα περιέχουν και τα ιατρικά συγγράμματα. Ούτε λίγο ούτε πολύ, ισχυρίστηκε δηλαδή ότι επρόκειτο απλώς για ένα ιατρικό βιβλίο. Τότε η συνοδος δίκασε τη συνεδρίασή της και κατέφυγε σε ένα αποδεικτικό μέσο, κοινοτάτο μιν στις σημερινές δικονομίες, αλλά όχι τόσο συνηθισμένο την εποχή εκείνη: Διέταξε πραγματογνωμοσύνη. Συγκάλεσε τους "κρείττοντας των ιατρών", την αφρόκρεμα δηλαδή του ιατρικού σώματος της πρωτεύουσας, "και εις έπήκουον πάντων τούτοιον υπανεγνώσθη τετράδιον". Σείσθηκε η αίθουσα, όπως γράφουν τα συνοδικά πρακτικά, στο άκουσμα τώσων ονομάτων δαιμόνων και των επικλήσεών τους, και όλο το ακροατήριο καταλήφθηκε από φρίκη. Ιδιαίτερα έντονη, όπως είναι ευνόητο, υπήρξε η αντίδραση των γιατρών, που αναγκάστηκαν ακουώντας να αποκαλούνται μάγοι ο Ιπποκράτης και ο Γαληνός. Απευθυνόμενοι λοιπόν οι εκπρόσωποί τους στη σύνοδο, είπαν ότι έφθασαν σε βαθιά γεράματα αφιερώνοντας πολλά χρόνια στη θεραπεία της ιατρικής και πολλούς νέους χειραγωγούσαν προς αυτήν με τη μελέτη των συγγραμμάτων όσων χριστιανών ή εθνικών ασχολήθηκαν με την επιστήμη αυτή. Από όσον δεν γνωρίζουν — και έχουν μάρτυρα ολόκληρη την πόλη —, ποτέ κανέναν τους δεν έφθασε σε τέτοιο αποκορύφωμα ασέβειας, ώστε να αποκηρύξει την πίστη και να ακολουθήσει τον Διάβολο, αναγνωρίζοντας τον ως καθηγητή και διδάσκαλο, επειδή όσα ακούστηκαν δεν έχουν σχέση με την ιατρική, αλλά είναι έργα και πράξεις διαβολικές.

Συχνώνοντα επίσης μακλήσιαστικά κείμενα αναφερόμενα στο περιεχόμενο της έννοιας "Διάβολος", τα οποία απέχουν χρονικά μεταξύ τους, διαπιστώνουμε απόλυτη μεν σύμπτωση ως προς το κύριο γνώρισμα της δραστηριότητάς του Διαβόλου, που παντού χαρακτηρίζεται ως "ανθρωποκτόνος", αλλά σημαντική διαφορά στο επίπεδο της θεολογικής αντιμετώπισής του όλου θέματος.

Αρτίστερο ως προς το συγκεκριμένο σημείο είναι, κατά την άποψή μου, το κείμενο του "προσφωνητικού λόγου" που οι Πατέρες της Πενθέ-

κτης Συνόδου απήχθησαν στον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Β': «Ο δέ του κάλλους τής πρώτης λαμπρότητας δι' έπαρση άποσθηεις, ο πρώτος δράκων, ο νούς ο μέγας, ο Άσούριος, υπό τών πριν αιχμαλώτων άδισκαιο, και γίνεται τή δύναμει του σαρκωθέντος λόγου πάσης ισχύος έλλάτριος, καθώς γεγραπται έτι: "Τού έχθρου έξέλιπον αι ρομφαίαι εις τόν;"» Στις γραμμές αυτές, που άλλωστε προέρχονται από κοινομενική σύνοδο, έχει συμπυκνωθεί όλη η διδασκαλία της Ανατολικής Εκκλησίας ως προς τη γένεση του Διαβόλου και τη θέση του μέσα στο σχέδιο της θείας Προνοίας.

Τον αντίποδα στο κείμενο αυτό αποτελούν τα διάφορα πατριαρχικά έγγραφα των τελευταίων βυζαντινών αιώνων. Σε αυτά επικρατεί έντονη τάση για εκλαίκευση του φαινομένου "Διάβολος". Μέσα στα πλαίσια αυτής της τάσης συνδέεται κατά αμεσότερο τρόπο, παρά μέχρι τότε, ο Διάβολος με τη μαγεία.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι με τον άμεσο αυτό συσχετισμό ανταποκρίθηκε η Εκκλησία στις τότε ποιμαντικές ανάγκες, ορθοθετώντας με τρόπο μη επιδεχόμενο αμφισβήτηση το δικό της χώρο. Οι ανάγκες αυτές προήλθαν προφανώς από αυξημένη επίδοξη των ανθρώπων στην αναζήτηση άλλων, νέων πηγών γνώσης, πέρα από τις παραδοσόμενες. Μία αναλογική έξαρση στη δύση του ρωμαϊκού κόσμου καταπολεμήθηκε από την αυτοκρατορική νομοθεσία του 4ου αιώνα. Κάποια παρεμφερή συμπτώματα του καιρού μας προοικονομούνται άραγε την έλευση μίας νέας εποχής;

Magic and the Devil: From the Old to the New Rome

S. N. Trojanos

The conceptual grouping and hierarchization of evil spirits appear only in the late Judaic period as a result of Persian and Hellenistic influences. In the New Testament the notion of the dominion of the Devil, the leader of all evil supernatural powers, crystallized into that of the antipodes of the heavenly kingdom. In Rome certain forms of magic had been penalized quite early. However, an edict dating to the reign of Constantine's the Great made a clear distinction between good and evil magic; this legal distinction was later abolished by the Byzantine Emperor Leo the Wise (866-913) in order to prevent tragic situations. The magicians as the contrary, generally disapproved of magic and prophecy, considering them as idolatry, without any further distinction or specific definition of the relevant acts. The communication between magicians and demons became a commonplace in Byzantine religion in accordance with the connection of magic with the Devil under canon law. Contracts with the Devil, usually confirmed by a written agreement, often appear in popular texts, a corollary of the folk notion that evil spirits can transmit secret knowledge to people. The corruption of faith, the personification of evil, the instigation of every criminal act, the implanting of evil in the body of a "demoniac", as psychopaths were then characterized, were included among the activities of the Devil, who used magicians as his instruments. In the official ecclesiastical texts he is assigned "homicidal" qualities. The theological approach to the entire issue depended on the particular period. Thus, the tendency for the popularization of the concept of the "Devil" strongly prevailed in the Patriarchal texts of the late Byzantine period, when the Devil was more directly related to magic.

Βιβλιογραφία

- I. Grubel, *Die Hierarchie der Teufel. Studien zum christlichen Teufelsbild und zur allegorischen des Bösen in Theologie, Literatur und Kunst zwischen Frühmittelalter und Gegenreformation*, München 1991.
- E. V. Mattese, *Dimensione bizantine*, Donne, Argenti e Demoni nel medioevo greco, Torino 1995.
- L. Radermacher, *Griechische Quellen zur Faustsage*, Wien-Leipzig 1927.
- Σπ. Τριανού, "Μαγεία και Ιατρική στο Βυζάντιο", *Βυζ. Μελέτες* 7 (1996), σσ. 20-52.
- Του ίδιου, "Der Teufel im orthodoxen Kirchenrecht", *Byz. Zeitschrift* 90 (1997), σσ. 97-111.